

KALUSZYN קאלושין

כפר אבירים הנזכר לראשונה בראשית המאה ה"ו, שהשתייך למשפחת קאלוסקי מבני האצולה, הפך למרכז מלאכה ומסחר שזכויות עיר ניתנו לו עוד לפני 1662. המשפחות היהודיות שהתיישבו בקאלושין עשו זאת קרוב למדי במאה הי"ז. במחצית השנייה של המאה שלאחר מכן, התקיימה בעיר כבר קהילה יהודית עצמאית שבה יותר מ-500 חברים. בשנת 1768 נבנה בית הכנסת העתיק ביותר בקאלושין, שנשרף כמה עשרות שנים מאוחר יותר; בית הכנסת החדש נבנה בסביבות כיכר השוק הישן (1787).

ב-1827 בעיר היו קרוב ל-1500 יהודים (שהיו קרוב ל-80% מכלל התושבים). מספרם גדל עוד ועוד משך עשרות בשנים שלאחר מכן, והגיע ל-87% ב-1864 (4800 בני אדם). האזכורים הראשונים לפעילותם הכלכלית של היהודים בקאלושין מגיעים מסוף המאה הי"ח ומהמחצית הראשונה של המאה הבאה. בני האצולה לבית רוז'נצקי, בעל העיר קאלושין וסביבותיה, נהנו מהכנסה ניכרת ממיסוי מקומי ומשכר חכירה מיהודים אשר עסקו בניהול בתי מרזח וטחנות קמח. המלאכות שהיו באופן רשמי נפוצות ומפורסמות בציבור היהודי נותרו כשהיו: טוויה, עיבוד פרוות, עיבוד עורות, חייטות. טליתות שנתפרו בעיר נהנו מפרסום ומהערכה. בסוף המאה הי"ט, קרוב ל-400 בני אדם מצאו את פרנסתם בייצור טליתות אלה. בעיר אף פעל בית תפילה נפרד לבעלי מלאכה המייצרים טליתות. בראשית המאה הכ', הסוחרים היהודים ניהלו בתי חרושת לנרות סטיארין, סכינים, חומץ בן יין, לייצור שמן, עיבוד עורות, ייצור מי סודה ושתי טחנות קמח שפעלו בכוח הקיטור.

במאה הי"ט בניית הכביש לברסט היא שתרמה להתפתחות כלכלית ניכרת. בשנות ה-40 של המאה הי"ט העיר הפכה לנקודת המסחר הגדולה ביותר לחיטה במאזוביה המזרחית. לשווקים המקומיים הגיעו גם סוחרים מחוץ לעיר, בעיקר יהודים. סחרו בחיטה ומוצריה, בבקר, סוסים ובמזון. בעיר פעלו קרוב למאה חנויות מזון, בתי מרזח, מאפיות ודוכנים.

מאז ראשית המאה הי"ט תפסה התנועה החסידית יותר ויותר אהדה בקאלושין. היו שם גם חסידים מווארקה, גור, קוזניץ, קוצק וסטריקוב. בשנת 1902 בשריפה הגדולה בעיר עלה באש גם בית הכנסת העשוי מעץ. זמן קצר לאחר מכן נבנה בניין אבן של בית הכנסת החדש. כבר מראשית המאה הכ' הבונד השמאלני פעל בעיר וחבריו שיתפו פעולה בהידוק עם המפלגה הסוציאליסטית הפולנית. במהלך מהפכת 1905 הבונד הוציא כמה פעמים קול קורא לאוכלוסייה וקרא לה להצטרף למאבק בשלטון הצאר. במרץ 1905 נערכה התנקשות בשוטר, שלאחריה משטרת הצאר עצרה קבוצה של סוציאליסטים, בעיקר ממוצא יהודי ובכליהם נמצאה ספרות אנטי-ממשלתית בלתי חוקית.

לפני שנת 1820 קם בקאלושין בית הספר היהודי הראשון וב-1835 נפתח בית ספר רבני. בתקופה שבין המלחמות בית ספר עממי עסק גם הוא בפעילות חינוכית באוכלוסייה היהודית בעיר. בית ספר זה מוקם בחצר הכנסת. בבית הספר תמכו הארגונים הציוניים שנכנסו אל ועד הקהילה.

זמן קצר לאחר השבת עצמאות פולין, ב-1921, בקאלושין התגוררו חמשת אלפים יהודים (82% מכלל התושבים) וערב מלחמת העולם השנייה - יותר משבעת אלפים. בעיר, יחד עם בית הכנסת התקיימו חמישה בתי תפילה. בתקופה שבין המלחמות, יהודי קאלושין, למרות התבדלותם התרבותית, היו מעורבים באופן פעיל בחיי החברה של העיר ופעמים רבות היוו רוב במועצת העיר. הם השתייכו לארגונים פולניים רבים שהתקיימו אז בקאלושין ובהם בארגון מכבי האש ההתנדבותי. הם עסקו, כמעט ברובם, במסחר ובמלאכה.

בתקופה שבין מלחמות העולם בקאלושין החסידים הם שהיוו את קבוצת האוכלוסייה הגדולה ביותר ומעטים קצת יותר היו מצדדי אגודת ישראל והציונים. פעלה גם קבוצת קומוניסטים, שמצאו את מצדדיהם בין שכבה של היהודים העניים הרבים בעיר. בראשית שנות ה-30 של המאה הכ' התקיימו בעיר גם מועדון החינוך היהודי ואגודת הספורט מארגענשטערן. הארגון הפופולרי מאוד בין הצעירים היה ארגון הסקיף, ארגון בן של הבונד.

בספטמבר 1939 קאלושין הפכה למקום שהיה להרבה נמלטים מוורשה. תפיסת העיר על-ידי צבא גרמניה הוקדמה בידי הפצצות אינטנסיביות. בספטמבר 1941 הגרמנים הקימו בקאלושין גטו שכלל בתוכו את הרחובות דאז: בארורונה, סטשאקה, פיבנה, גנשה וכן השוק הישן. לפני המלחמה התגוררו שם הכי הרבה משפחות יהודיות. שטח הגטו גודר בגדר תיל. בגטו נאסרו קרוב ל-6000 בני אדם שהועסקו בעבודת פרך לטובת הכובש במחנות העבודה שמסביב.

חיסול הגטו בקאלושין נערך בשני שלבים. אקציית הגירוש הראשונה חלה בנובמבר 1942 – מרבית תושבי הגטו, קרוב ל-5000 בני אדם הועברו למחנה ההשמדה בטרבלינקה. עוד משך כמה שבועות פעל בעיר מה שמכונה גטו

חלקי, אולם גם גטו זה הושמד בדצמבר 1942. קרוב לאלפים בני אדם גירשו הגרמנים אז לטרבלינקה. במהלך אקציות הגירוש הכובשים חיסלו בירייה קרוב לאלף בני אדם בשטח בית העלמין.

בית העלמין היהודי הישן בקאלושין, שנוסד במאה הי"ט, נמצא ברחוב פוצטובה. בעת השואה הגרמנים הרסו אותו כליל. בית העלמין נותר לא פעיל כבר מראשית המאה הכ' וננעל באופן רשמי על ידי החלטה מנהלית ב-1964. בתום המלחמה שלטונות העיר ייעדו את הקרקע לכביש ציבורי ולבנייה למגורים. כעת בנוי כאן בין השאר בניין העירייה.

בית העלמין היהודי החדש קם בראשית שנות ה-20 של המאה הכ'. הוא תוכנן על חלקה הנמצאת במזרח העיר, ברחוב מרטירולוגיה דהיום, בשכנות לבית הקברות הקתולי. במהלך השואה, בית העלמין נהרס כליל – הגרמנים ערכו כאן הוצאות המוניות להורג של יהודים. הלוויה האחרונה התקיימה ב-1943 ובית העלמין ננעל רשמית 21 שנים מאוחר יותר. בשטח של יותר מ-3 הקטרים לא נשתמרה אף לא מצבה אחת. אחת המצבות הבודדות ששרדו נמצאת בחומת הכנסייה הקתולית המקומית וכמה אחרות במוזיאון הפתוח שקיים ליד בית הספר היסודי ביישוב הסמוך גרושקי נובי. ב-2017 הקרן לשימור המורשת היהודית הקימה בבית העלמין אנדרטה שמומנה בידי חוגים של יהודים יוצאי קאלושין.